

Валерій Рубцов

ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ МАЙДАН ЯК ВІХА У СТАНОВЛЕННІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті проаналізовано причини та наслідки “помаранчевої революції”, підкреслено унікальність Майдану, як ознаки якісно нового стрибка у розвитку громадянського суспільства, вказано на основні цілі масових виступів українців у листопаді-грудні 2004 р. та подано авторське бачення їх наслідків для подальшого розвитку України.

The article deals with the causes and consequences of the “Orange revolution”. The author analyzes mass-political protests in the fall of 2004 in Ukraine and its implications for the development of the civil society in Ukraine.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження.

Час, що пройшов після вікопомних подій кінця 2004 р. в Україні, не зменшив, а навіть загострив суспільний інтерес до явища всеукраїнського Майдану. Тут і далі під Майданом ми розуміємо всі масові акції того періоду по всій території України. Майдан став рубіжною подією в новітній історії України, поділив її на “до” і “після” Майдану. Український Майдан ввійшов у скарбницю світового досвіду, став яскравим прикладом до наслідування в усьому світі. Сказане обумовлює необхідність наукового всебічного дослідження і осмислення явища Майдану, з’ясування його причин, наслідків і впливів.

Опис методології та стану дослідження проблеми.

З метою вивчення думок науковців і громадськості щодо проблематики Майдану, як суспільного явища, у Києві було проведено низку комунікаційних заходів (науково-практична конференція, 7 фокусних колоквіумів), присвячених окремим аспектам проблеми, що вивчалась. Учасники добирались шляхом самозаяв на участь у відповідь на анонс заходу в Інтернеті (наприклад, через портал “Громадський простір”). Учасниками заходів стали науковці (філософи, соціологи, політологи), журналісти, громадські активісти, церковні та профспілкові діячі, військові, всього близько 250 осіб

з 30 міст України. Анонси фокусували увагу учасників на певному аспекті проблеми, що підлягала обговоренню. Кожний з учасників мав викласти свою думку, що, по можливості, не повинна була критикуватись. За результатами конференції видано науковий альманах “Постмайданове громадянське суспільство України: уроки для країни та світу” з серії “Кроки до громадянського суспільства”. Учасниками заходів і альманаху стали не тільки професійні вчені, але й громадські діячі. При оцінці явища МАЙДАН та аналізі його впливів, на наш погляд, важливою є не тільки раціональна думка професійних вчених, але й емоційне сприйняття.

Очевидно, що МАЙДАН, як складне суспільне явище, потребує всебічного аналізу з боку низки наук та методологічних напрямів, що вивчають суспільні процеси у всьому їх розмаїтті, а перш за все – соціології, політології, філософії, психології, державного управління, етики, конфліктології, правознавства тощо. На наш погляд, МАЙДАН є неординарною подією в житті і формуванні української нації, наслідки цієї події торкаються корінних інтересів громадян та перспектив розвитку українського соціуму і держави.

Демонстрація попередніх результатів дослідження.

Про причини і цілі Майдану. Традиційне та систематичне нехтування потребами й проблемами як окремих громадян, так і громадянського суспільства в цілому, неповага до нього з боку влади призвели до політичної кризи осені 2004 р. – “Помаранчевої революції”.

Ще за два тижні до Майдану соціологи фіксували дуже слабкий рівень готовності громадян до участі у масових акціях протесту: лише 1,5 відсотка українців були готові до цього. Люди страхалися таких акцій, оскільки ще добре пам’ятали практику тоталітарного комуністичного режиму. Та й режим Кучми теж дав свіжі приклади силового розгону акції “Україна без Кучми” і репресій аж до ув’язнення її учасників. Але чому ж люди таки вийшли?!

Безпосереднім приводом до народного протесту стало нахабне й brutальне порушення гідності й прав громадян із боку влади шляхом фальсифікації виборів Президента України. Не можна вважати, що фальсифікації на виборах відбулись вперше. Тут слід згадати хоча б події у Мукачевому. То були “бої місцевого значення”. На виборах Президента мукачівські технології були застосовані по всій країні.

Під час масових акцій протесту восени 2004 р. українське громадянське суспільство прийняло форму всеукраїнського МАЙДАНУ, який став формою спонтанної самоорганізації громадян для

спільного захисту ними своєї порушеної гідності, прикладом колективних дій задля досягнення спільної мети, непередбаченим пасіонарним потужним проявом громадянського суспільства. Перша фраза італійського телебачення, що коментувало початок Помаранчевої революції, як свідчить Петро Кононенко¹, була така: “Люди вийшли на площі, аби захистити власну гідність”.

Цілі Майдану як події, що не могли бути спрогнозованими і організованими були сформульовані й артикульовані самими учасниками Майдану в слоганах і піснях. Ключовими з них було гасло “Свободу не спинити!”, “Фальсифікаціям –НІ!”, “Ми не бидло, ми не “казли”, ми – України доньки і сини!”

Чи досягнуті цілі? Оперативні цілі досягнуті. Рівень свободи в країні підвищився. Особливо, свободи слова. Фальсифікації усунуто. Але структурних змін, які б закріплювали настанови Майдану, не зроблено. Головним наслідком Майдану стала зміна свідомості людей. Люди відчули себе вільнішими, відчули силу своєї згуртованості. Громадяни стали менш боятися влади, а влада для себе отримала урок і настанови щодо настроїв суспільства, якими слід керуватися у розбудові держави.

*МАЙДАН як точка відліку в українській історії*². Щодо оцінки причин і наслідків українських подій осені-2004 як в Україні, так і за її межами існує безліч іноді полярних думок: від пафосної апологетики до ядучого несприйняття. Певна частина українського соціуму взагалі не бачить у явищі всеукраїнського МАЙДАНУ чогось екстраординарного, чогось такого, що має значення для особистого майбутнього та майбутнього країни. Ми впевнені, що така оцінка значення МАЙДАНУ є помилковою. Ці люди не стали не тільки учасниками, а й навіть свідками визначної події української історії, за буденним прогледіли епохальне.

При розгляді явища МАЙДАНУ ми виходимо з того, що осінню 2004 р. відбувся другий етап української революції. Якщо перший етап, котрий відбувся у 1991 році, більшою мірою був національно-визвольний, ніж демократичний, то другий етап, що розпочався

¹ Кононенко П. Революція – це універсальний процес! С.282-286 в книзі “Кроки до громадянського суспільства. Постмайданове громадянське суспільство України: уроки для країни та світу” / Науковий альманах. За ред. Рубцова В.П., Шестакової А.В., Рябенка В.О. – К.: Українська Всесвітня Координаційна Рада, 2006. – 300 с.

Увага! В усіх інших посиланнях на Альманах для скорочення будемо вказувати лише сторінки цитованої роботи

² Рубцов В.П. Всеукраїнський майдан як віха у становленні українського громадянського суспільства. – С.72-104 Альманаху.

наприкінці 2004 р., як за рушійними силами, так і за метою слід вважати демократичним.

Висловлене вище бачення причин і місця МАЙДАНУ в історії України близьке до оцінки цього явища відомим вітчизняним вченим Анатолієм Гальчинським³. Зокрема, він проводить досить образні паралелі: *“Коли Людовік XVI почув від герцога де Лянкура про штурм Бастилії, то запитав: “Що це, заколот?” І почув у відповідь: “Ні, ваша величносте, це революція”. Йдеться про Велику французьку революцію 1789 р., яка започаткувала нову епоху не лише на Європейському континенті, а й у світі. Подібно до Людовика міркували тоді, а іноді й досі міркує, дехто з українських політиків, для кого листопадові події 2004-го на столичному Майдані та в інших містах нашої країни – це тільки “помаранчевий бунт”. І хоча це надто рано робити остаточні висновки, але я переконаний, що маємо всі підстави розглядати ці події як вияв класичної за своїм змістом **соціальної революції**, яка безперечно є логічним продовженням глибоких суспільних трансформацій, розпочатих 1991 року. Зрештою, цілі 1991-го і цілі 2004-го років – однопорядкові. Вони мають одну й ту саму генетику і пов’язані не лише з утвердженням України як незалежної суверенної держави, а й із докорінною перебудовою всього комплексу суспільних відносин, інтеграцією нашої країни в сучасний цивілізаційний розвиток”*.

Звернемо увагу, що А.Гальчинський, поєднуючи в один ланцюг українські події 1991 р. з подіями 2004 р., відносить їх до явища соціальної революції, виходячи з того, що *“на відміну від політичної революції, головним питанням якої є питання влади (політична революція приводить до зміни політичної еліти: попередній правлячий клас утрачає управлінські функції), соціальна революція стосується більш глибоких суспільних перетворень. Органічно вбираючи в себе завдання політичної революції, вона водночас є докорінним якісним переворотом у житті суспільства, який веде не лише до зміни влади, а й до ліквідації віджилого і утвердження нового, прогресивного суспільного устрою. При цьому, слід відзначити, що будь-яка **соціальна революція має свої етапи**, котрі можуть бути як відносно плавними й достатньо протяжними у часі, так і такими, що перебігають прискореними темпами або навіть стрибками, її завдання вирішуються як у формі поступових системних реформ, так і методом різких революційних змін”*. Принаймні так здається сьогодні, коли ще є свіжою пам’ять про ко-

³ Гальчинський А. Помаранчева революція і нова влада. – К.: “Либідь”, 2005. – 368 с.

лосальну енергію народу, що вирувала на всеукраїнському МАЙДАНІ.

Схожу думку щодо місця і значення МАЙДАНУ висловлює і Юрій Сурмін⁴. Зокрема, він каже: “Важливою особливістю “помаранчевої революції” є те, що вона являла собою продовження революції національної. Вона здійснювалася під гаслами нації, декларувала появу оновленої нації. По суті справи, тим самим вона виступила як друге видання незавершеної й непослідовної національно-визвольної демократичної революції 90-х років, що ознаменувала появу України як незалежної держави”.

Майдан та соціальний капітал. Відомо⁵, що участь громадян у діяльності громадських організацій та рівень довіри, який є ключовою складовою соціального капіталу, суттєво впливають на ефективність націй-держав, зокрема їх економічної складової. Зростання економічної ефективності у кліматі довіри пов’язано із полегшенням спілкування між економічними суб’єктами, безперешкодним обміном інформацією між ними, високим рівнем її достовірності, відсутністю потреби у взаємній перевірці отриманих даних, оперативністю прийняття рішень та укладання угод (в тому числі “під чесне слово”!) тощо. Саме такі впливи чинника довіри дозволяють вважати її (довіру) різновидом капіталу – соціальним капіталом. Таким чином, на наш погляд, неусвідомленою причиною МАЙДАНУ (звичайно, окрім інших мотивів і причин, що наводились у роботах інших авторів) був протест проти життя у брудному стомлюючому кліматі всеохоплюючої недовіри, бажання жити у чистій атмосфері щирих доброзичливих стосунків. Дослідження показують, що зразу після помаранчевої революції показники рівня довіри майже по всіх її складових суттєво (іноді у рази!) у березні 2005 р. перевищували дані попередніх вимірів⁶.

Завершуючи стислий виклад бачення МАЙДАНУ, принагідно прокоментуємо постмайданове явище, що пов’язане із поширенням в сучасному українському суспільстві (та й не тільки в українському!) настроями клієнталізму та утриманства, що є антонімами

⁴ Сурмін Ю. Особенности постмайданной Украины: Теоретико-критический анализ гражданского общества. – С.135-145 Альманаха.

⁵ Патнам Р.Д., Леонарді Р., Нанетті Р.Й. Творення демократії. Традиції громадської активності в сучасній Італії // (Пер з англ. В.Ющенко за виданням: Robert D.Putnam with Robert Leonardi and Rafaella Y.Nanetti. “Making democracy work. Civic traditions in modern Italy”). – К.: Основи, 2001. – 302 с

⁶ Бова А. Довіра до соціальних інститутів: Європейський вимір. – С.225-238 Альманаху.

патерналізму. Мова йде про настрої розчарування “помаранчевою” владою. Особливо такі настрої поширились після розколу помаранчевої команди осінню 2005 року. Розчарування, про яке йдеться, є природним після очарування, після надмірної ідеалізації певних політичних постатей. Віруючі добре знають християнську заповідь “Не сотвори собі кумира!” Створення кумира вважається у християнстві тяжким гріхом. На наш погляд, сенс цієї не тільки релігійної сентенції полягає в тому, що люди мають спокутувати гріх перекладання відповідальності за себе з себе на когось іншого. А бажання перекласти важкий труд вирішення своїх проблем на когось стороннього старе як світ. От люди і ліплять собі кумирів, щоб потім “розчаруватись” у них і, не роблячи критичних висновків, ліпити нових. Зовсім не досить вийти на Майдан і висловити свою думку. Демократія, самоврядування – тяжка і повсякденна робота, важка відповідальність. Мабуть, не слід забувати, що *”Лишь тот достоин счастья и свободы, кто каждый день за них идёт на бой!”*

Висновки.

З фактом існування українського МАЙДАНУ, як метафоричною формою існування громадянського суспільства, із потенцією його повторної актуалізації у випадку нових “наїздів” на суспільство в Україні у подальшому, вже не можна не рахуватись.

МАЙДАН став переломною точкою української історії, точкою відліку новітньої історії України: Україна вступила у постмайдановий період, який характеризується, перш за все, відчуттям свободи. А в кінцевому підсумку саме свобода народжує творчу енергію у суспільстві, створює з жителів громадян, що несуть відповідальність за себе, за свою родину, за свою громаду, за свою країну.

МАЙДАН безпосередньо встановив та продемонстрував бажану модель стосунків у суспільстві, реалізував жагу суспільства до доброчесності, доброзичливості та чистоти, тобто умов співіснування достойних, гідних людей.

МАЙДАН визначив цінності, які мають бути притаманними майбутньому українському соціуму: толерантність, доброзичливість, самоорганізація, співпраця, довіра. Такі цінності мають слугувати орієнтиром у практичній державотворчій діяльності українського політикуму. Засвоєння настанов і уроків МАЙДАНУ продовжується.

Література:

1. Гальчинський А. Помаранчева революція і нова влада. – К.: ”Либідь”, 2005. – 368 с.

2. Кроки до громадянського суспільства. Постмайданове громадянське суспільство України: уроки для країни та світу" / Науковий альманах. За ред. Рубцова В.П., Шестакової А.В., Рябенка В.О. – К.: Українська Всесвітня Координаційна Рада, 2006. – 300 с.

3. Патнам Р.Д., Леонарді Р., Нанетті Р.Й. Творення демократії. Традиції громадської активності в сучасній Італії // (Пер з англ. В.Ющенко за виданням: Robert D.Putnam with Robert Leonardi and Rafaella Y.Nanetti. "Making democracy work. Civic traditions in modern Italy"). – К.: Основи, 2001. – 302 с.